

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економіки та управління підприємництвом

Кафедра загальної економічної теорії та економічної політики

УДК 330.341.2

ШАПОВАЛОВ ОЛЕКСАНДР ВІКТОРОВИЧ

**РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В
УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ**

Спеціальність 8.03050901 «Економічна теорія»

Автореферат
кваліфікаційної роботи на здобуття
освітньо-кваліфікаційного рівня - бакалавра
зі спеціальності 051 «Економічна теорія» за програмою
«Світова економіка та моделі функціонування господарських систем»

м. Одеса – 2022

Дипломною роботою є рукопис.

Робота виконана на кафедрі загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету Міністерства освіти і науки України.

Керівник: кандидат економічних наук, доцент

Шараг Олена Сергіївна

доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету, м. Одеса.

Рецензент: доктор економічних наук.

Журавльова Ю. О.

заступник начальника відділу інституційного аудиту управління Державної служби якості освіти в Одеській області

Захист відбудеться 15 червня 2022 року о 9.00 годині на засіданні Державної екзаменаційної комісії в Одеському національному економічному університеті за адресою: 65082 м. Одеса, вул. Преображенська, 8.

З дипломною роботою можна ознайомитися на кафедрі загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету за адресою: 65082 м. Одеса, вул. Преображенська, 8, ауд. 315.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми кваліфікаційної роботи обумовлена тим, що ХХІ століття характеризується якісною трансформацією базових принципів функціонування як національних економік, так і світового господарства в цілому. Поширення та законодавче закріплення концепції сталого розвитку в різних країнах світу, а також європейської енергозберігаючої стратегії, обумовлює потребу у формуванні нової системи, яка б збалансовано дозволила забезпечити економічну стабільність, соціальний добробут, екологічну рівновагу та енергозбереження.

Реструктуризація національної економіки України на сьогоднішній день є необхідною умовою успішного поступального розвитку країни та збереження її конкурентних переваг у світовому господарстві. Саме державна структурна політика України, проведена з урахуванням постулатів концепції сталого розвитку, а також європейської енергозберігаючої стратегії повинна стати тим вирішальним кроком, що забезпечить поступальну перебудову вже існуючих галузей національної економіки на засадах екобезпечності, ресурсоощадності та енергоефективності.

Наразі, уряд нашої країни говорить про те, що треба реструктурувати економіку, не намагаючись перемогти весь світ, а спробувати максимально високо інтегруватися у виробничі ланцюжки доданої вартості Європейського Союзу. Таким чином, на порядку денному в уряді стоїть питання реструктуризації економіки, зміни акценту із сировинної країни на країну промислову. Саме війна, яка проходить на території нашої країни, актуалізувала це питання. Успішна реалізація такого питання залежатиме від правильного теоретичного обґрунтування процесу реструктуризації.

Питання, що стосуються розвитку структури економіки, структурних дисбалансів, структурного реформування, реструктуризації завжди були об'єктом пильної уваги та лейтмотивом найрізноманітніших наукових досліджень. Значний внесок у вивчення цієї проблеми належить класикам економічної науки – Т. Веблену, Дж. М. Кейнсу, Р. Харроду і Д. Домару, К. Марксу, А. Сміту, Ф. Хайєку, Й. Шумпетеру.

Даним питанням присвячені також праці цілого ряду вітчизняних дослідників: Зверякова М. І., Жданової Л. Л., Гейця В. М., Шараг О. С., Єрохіна С. А., Клімової О. І., Прушківської Е. В., Потравки Л. О., Васиної А. Ю.

Проблеми структурної перебудови знаходять достатньо повне відображення за кордоном. Ними займалися вчені різних країн: Бруно М., Корнаї Я., Леонтьєв В.В., Мюрдаль Г., Норт Д., Портер М., Східельські Р., Ходжсон Дж. та ін. Роботи цих авторів повніше відображають ринкові реалії розвинених держав в силу об'єктивних причин.

Дана кваліфікаційна робота покликана дослідити не тільки теоретичну базу процесу реструктуризації, а й проаналізувати структуру національної економіки у сучасних умовах розвитку України, що обумовлена процесами цифровізації, виникненням альтернативних джерел енергії, втратами значної частини промислових потужностей унаслідок військових дій на території

України та інше з метою вирішення проблем, багато з яких є для вітчизняної теорії та практики новими та маловивченими.

Таким чином, справедливо зауважити, що державна політика реструктуризації економіки України повинна базуватися на науково-обґрунтованих засадах оцінювання потенціалу розвитку національної економіки, сформованого при діючій структурі національного господарства, розроблених сценаріях проведення політики реструктуризації, визначенні ймовірності виникнення супутніх екологічних ризиків, обґрунтуванні економічної ефективності від проведення цілісного комплексу реструктуризаційних заходів у національній економіці.

Метою дипломної роботи є теоретичне обґрунтування необхідності процесу реструктуризації національної економіки в умовах цифровізації та розробка практичних рекомендацій щодо структурної політики держави, спрямованої на розвиток реального сектору вітчизняної економіки.

Досягнення поставленої мети обумовило необхідність вирішення таких завдань:

- проаналізувати теоретичні основи процесу реструктуризації економіки;
- виявити історичні передумови виникнення процесу реструктуризації
- дослідити процес реструктуризації світової економіки та становлення «цифрової» економіки як гармонізацію тенденцій через процес інноваційного розвитку у світі;
- визначити особливості та проблеми процесу реіндустріалізації в Україні;
- проаналізувати ідентифікацію чинників та перешкод реіндустріалізації економіки України на засадах інноваційно-технологічної модернізації;
- обґрунтувати практичні рекомендації щодо структурної політики, спрямованої на створення ефективної структури економіки з урахуванням екобезпеки, ресурсоощадності та енергоефективності.

Об'єктом дипломної роботи виступає структура суспільного виробництва України, яка склалася на даному історичному етапі розвитку економіки.

Предметом дослідження є система виробничих відносин, як економічна основа реструктуризації економіки в умовах цифровізації.

Методологічною основою кваліфікаційної роботи є діалектичний метод, як загальний спосіб наукового пізнання соціально-економічних явищ та процесів. Для аналізу процесу реструктуризації вітчизняної економіки використовувалися методи порівняння, аналізу та синтезу. Теоретичні положення та висновки, що висуваються в роботі, обґрунтовуються виходячи з принципів діалектичної логіки. Поряд з теоретичним в роботі використовується також кількісний аналіз матеріалів. В ході аналізу порівнюються фактичні данні щодо функціонування економіки України і на цій основі робляться практичні висновки і пропозиції щодо впровадження реіндустріалізації національної економіки та економічного зростання в цілому.

Інформаційною базою дослідження є наукові публікації вітчизняних і закордонних вчених, нормативно-законодавчі акти України, дані офіційних статистичних збірників України, електронні ресурси офіційних сайтів Державної

служби статистики та державних установ, матеріали науково-практичних конференцій, професійних періодичних видань.

Структура і обсяг роботи. Відповідно до мети, завдань та логіки дослідження, дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, які поділяються на вісім параграфів, висновків і переліку використаних джерел. Основний зміст кваліфікаційної роботи викладено на 77 сторінках друкованого тексту. Ілюстративний, статистичний і пояснювальний матеріал подано у 3 таблицях та 2 малюнках. Список використаних джерел містить 57 найменувань.

Публікація та апробація результатів дослідження.

1. Шаповалов О. В. Необхідність реструктуризації національної економіки у сучасних умовах. // Науковий студентський вісник. Одеський національний економічний університет. Факультет економіки та управління підприємництвом. Кафедра загальної економічної теорії та економічної політики. 2022. № 5. С. 117 – 119.

2. Шаповалов О. В. Теоретичні підходи щодо структурної перебудови економіки. // Науковий студентський вісник. Одеський національний економічний університет. Факультет економіки та управління підприємництвом, 2021. № 36. С. 60 – 62.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дипломної роботи, визначено її мету, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано практичне значення.

У першому розділі – **«ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ»** розглянуто сутність та форми прояву процесу реструктуризації, історичні передумови виникнення та цілі процесу реструктуризації.

Ефективність функціонування національної економіки детермінується її спроможністю адекватно й гнучко реагувати на виклики, що постають на кожному етапі її розвитку. В сучасних умовах з особливою гостротою проявляються виклики національній економічній системі, зумовлені: динамічним поступом технологічного розвитку нового етапу промислової революції; посиленням конкуренції на світових ринках; необхідністю задоволення щораз зростаючих суспільних потреб та пошуку нових підходів до забезпечення ефективної комплементарності складових сталого розвитку; посиленням вимог до знаходження компромісу між національними інтересами й позиціонуванням національної економіки у глобалізованому світогосподарському просторі; необхідністю зваженого балансування між перманентною паралельною появою нових можливостей і загроз в умовах швидкого поширення кризових явищ. Спроможність національної економіки розвиватись у тренді, окресленому сучасними викликами, значною мірою залежить від її структурних характеристик, які формуються в процесі структурних трансформацій під впливом суспільних потреб. Вимоги задоволення потреб суспільного розвитку в умовах формування постіндустріальної моделі на фоні нової технологічної структуризації світової економіки демонструють пряму залежність соціально-економічного розвитку країн від структури їхньої економічної системи.

Серед чинників, що визначають зростання національної економіки, особливе місце займає її структура. Зважаючи на те, що національна економіка належить до надзвичайно складних, багатовимірних систем, її структура не є стабільною, вона постійно змінюється під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. Ті структурні зрушення, що відбуваються, здатні супроводжуватися прогресивними або депресивними змінами в економіці, що, в свою чергу, по-різному відображається на характері і темпах економічного зростання.

Структурна перебудова покликана сприяти створенню засад нової постіндустріальної цивілізації, найсуттєвішими ознаками якої є:

- перехід до нового технологічного способу виробництва і нового типу економічного зростання;
- гуманізація і соціалізація економіки;
- наявність різних форм власності та економічних укладів, еволюція економічних відносин та інститутів;
- посилення Інтеграційних процесів.

Для забезпечення ефективності структурних перетворень особливого значення набуває розробка та втілення науковообґрунтованої структурної політики, що охоплює завдання щодо вирішення загальних економічних

проблем, які виникають внаслідок структурних зрушень в економіці, всередині галузей народного господарства та між ними, між регіонами та між групами підприємств. Відповідно до цілеспрямованої системи заходів структурної політики, повинні забезпечуватися прогресивні структурні перетворення у всіх макроекономічних структурах економіки шляхом урахування сучасних тенденцій розвитку та використання конкурентних переваг країни.

У другому розділі – **«ПРОЦЕС РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ»** розглянуто аналіз практики реалізації процесу реструктуризації у розвинутих країнах та реструктуризацію та становлення «цифрової економіки»: гармонізація тенденцій через процес інноваційного розвитку у світі.

У світі вже існують основні моделі структурної політики. Американська модель дозволила побудувати таку систему економічних відносин, за якої структура економіки модифікується залежно від поточних потреб ринку та перспективних напрямів спрямування ресурсів. Особливість японської моделі структурної політики є активне використання державою інструментів як прямого так і опосередкованого впливу на процеси структурних трансформацій. Для європейської моделі структурної політики характерне органічне поєднання окремих елементів американської та японської моделей.

Важливою ознакою сьогодення є стрімке збільшення цифрових розривів, що створюють небезпеку дедалі більшого відставання країн, що розвиваються. Для будь-якої країни виробничий сектор і підтримка власного технологічного рівня є стратегічно важливим національним завданням для розвитку економіки, сфери послуг і забезпечення зростання доходів і національного добробуту.

Також, зараз спостерігаються швидкі темпи реіндустріалізації технологічно розвинутих країн на нових підставах, що, в свою чергу, не залишає ніяких шансів та надій країнам, які є слаборозвиненими, стати міцними. Цей процес сприяє виникненню великого розриву між розвинутими та слаборозвинутими країнами.

У третьому розділі – **«ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУ РЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ»** розглянуто процес деіндустріалізації вітчизняної економіки як передумова зміни парадигми сучасного розвитку, ідентифікацію чинників та перешкод реіндустріалізації економіки України на засадах інноваційно-технологічної модернізації та основні напрямки структурної політики спрямованої на створення ефективної структури економіки з урахуванням екобезпечності, ресурсоощадності та енергоефективності.

Незважаючи на всі зміни, що відбувалися за останні десятиліття Україна залишається країною зі структурою експорту, що характерна для країн, які спеціалізуються на сировинному експорті. Головним джерелом формування доходів у вітчизняній економіці є аграрно-сировинний комплекс. Така структура зумовлює економічну відсталість.

Україна має досить високий потенціал у розвитку національної економіки. Реструктуризація є досить вагомим чинником, який допоможе забезпечити вітчизняній економіці економічне зростання. Виробництво інноваційних товарів сприятиме виходу не лише на аграрно-сировинний ринок, але й на інші міжнародні економічні ринки, а також конкурувати на них. Необхідно відходити

від експорту лише сировини, але й починати розвиток виробництва інноваційних товарів, які дозволять Україні зростати економічно.

На сьогодні в Україні використання інноваційного потенціалу є недостатнім. Розвиток інноваційної діяльності повинен стати невід'ємною складовою реформування економіки держави, адже недостатня увага до науково-технічної сфери зумовлює структурну деформованість економіки та домінування низько-технологічних виробництв, які не сприйнятливі до наукових досягнень і не можуть забезпечити підвищення конкурентоспроможності економіки. Водночас Україна зберігає можливості переходу до інноваційної моделі економічного розвитку. У багатьох напрямках науково-дослідницької і високотехнологічної діяльності її позиції залишаються конкурентоспроможними. Реалізація цих можливостей великою мірою залежатиме від спрямування державної політики на підтримку високотехнологічних галузей виробництва та вибору головного вектора міжнародної інтеграції України, активізації її участі в міжнародному науковому та науково-технічному співробітництві, у спільних з провідними країнами світу дослідницьких і виробничих проектах.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення важливої наукової проблеми – обґрунтування необхідності процесу реструктуризації національної економіки в умовах цифровізації та розробка практичних рекомендацій щодо структурної політики держави, спрямованої на розвиток реального сектору вітчизняної економіки. Висновки теоретико-концептуального, методологічного та науково-прикладного характеру зводяться до наступного.

1. Економічна система суспільства, якою є національна економіка, належить до класу складних систем, і її спроможність задовольняти вимоги суспільного розвитку та органічно входити в систему міжнародного економічного поділу праці значною мірою визначається структурними характеристиками. Через структуру виявляється специфіка цільової спрямованості та функціонування національної економіки як системи. А такі характеристики якості структури економіки, як збалансованість і пропорційність, є основними передумовами ефективності економічної системи будь-якої держави.

2. Враховуючи роль структурних аспектів у формуванні властивостей економічної системи, вважаємо за доцільне дотримуватись таких положень щодо розгляду її структури: по-перше, з огляду на багаточисельність та різноманітність структурних елементів, а також взаємозв'язків між ними, структура економіки може розглядатись з різних позицій із визначенням теоретично необмеженої кількості її видів; по-друге, структура економічної системи детермінується цілями та середовищем функціонування останньої, а це дає змогу зробити висновок про специфічність структури національної економіки кожної окремої країни; по-третє, структура економічної системи є динамічною і перебуває в стані постійної трансформації під впливом зміни умов середовища функціонування і розвитку економіки.

3. Всебічний розгляд теоретико-методологічних аспектів процесу реструктуризації дав змогу представити його як сукупність системних цілеорієнтованих прогресивних перетворень структури економіки, що проводяться державою в орієнтації на формування національної структурної моделі, яка дала б можливість усунути наявні структурні дисбаланси, запобігати появі нових та запровадити механізми перманентної структурної модернізації національної економічної системи з метою забезпечення її ефективного функціонування в умовах динамічного середовища.

4. Дослідження показало, що сьогодні зростає ступінь проникнення цифровізації інформаційних ресурсів у традиційну економіку, оскільки посилюється тенденція до спеціалізації інформаційного обладнання та програмного забезпечення у різних сферах національного господарства. У довгострокових програмах цифрового розвитку окремих країн ставиться мета створення широкомасштабної інформаційно-комунікаційної інфраструктури для виробництва, освіти, охорони здоров'я, банківської сфери, державного управління.

5. Обґрунтовано, що структурні зрушення відповідно до основних видів структури національної економіки впродовж останнього десятиліття мали несистемний, хаотичний точковий характер, що призвело до її неспроможності

забезпечувати динамічне економічне зростання, задоволення потреб соціального розвитку та збалансованого розвитку регіонів країни. Визначено, що Україна залишається країною зі структурою експорту, що характерна для країн, які спеціалізуються на сировинному експорті. Головним джерелом формування доходів у вітчизняній економіці є аграрно-сировинний комплекс. Така структура зумовлює економічну відсталість. Водночас основою економіки високорозвинених країн та країн, які провели успішні реформи, є інформаційно-інноваційні технології, що забезпечують швидке зростання ВВП за рахунок підвищення продуктивності праці. Відповідно, в умовах глобалізації змінилася галузева спеціалізація великих компаній; економічне зростання зосереджене в інформаційних, інноваційних, наукоємних та енергозберігаючих виробництвах. Таким чином, такі країни закріпили на світовому ринку свої конкурентні переваги.

6. Показано, що за результатами 2020 року частка надходжень від експорту сировинної продукції та продукції низького ступеню переробки в Україні складає 61,8 %. Це дає змогу стверджувати, що країна має сировинну залежність. Зосередженість спеціалізації експортного потенціалу країни на сировинних ринках із значними ціновими коливаннями нівелює стимулюючий ефект девальвації національної валюти щодо розвитку національних виробників і їх позицій на зовнішніх ринках. Окрім того, до традиційних кон'юктурних ризиків, характерних для всіх сировинних товарів, додаються ризики перманентних заборон та обмежень доступу до зовнішніх ринків аграрної продукції, на більшості з яких діють потужні захисні тарифні та інші бар'єри.

7. Структурна недосконалість національної економіки у відтворювальному, галузевому, технологічному, зовнішньоторговельному аспектах не сприяє формуванню і закріпленню її конкурентоспроможності, адекватному реагуванню на виклики, пов'язані з: посиленням конкуренції між вітчизняними та іноземними фірмами на внутрішньому ринку; загостренням конкурентної боротьби на міжнародних ринках та ускладненням умов входження на них вітчизняних товаровиробників. За цих умов простежується замикання кола поглиблення негативних взаємовпливів між структурними та конкурентними характеристиками національної економічної системи, коли структура останньої не забезпечує необхідні передумови для формування і закріплення конкурентних переваг, а низька конкурентоспроможність не сприяє розвитку ресурсного потенціалу удосконалення структури економіки.

8. Доведено, що немає жодної систематичної переваги в будь-якому типі сировинної залежності. Більшість залежних від сировини країн мають низький рівень технологічного розвитку. Саме реструктуризація як перебудова структури економіки на основі інформаційно-інноваційної складової є шляхом виходу з сировинної пастки. Вона допомагає уникнути всіх ризиків та провалів, від яких страждає країна з сировинною спеціалізацією. Здійснення такої структурної перебудови потребує хорошого стратегічного бачення розвитку країни, впровадження цієї стратегії та, перш за все, сильної політичної волі.

9. Показано, що доцільність й ефективність процесу реструктуризації національної економіки можуть здійснюватися на засадах органічного поєднання й оптимізації державних та ринкових регуляторів при визначальній

координуючій ролі держави. Для реструктуризації економіки, яке за суттю мало б підпорядковуватись цілі розвитку економічної системи і цілям суспільного розвитку, визначальним є ефект домінування держави, який дасть можливість задавати орієнтири структурної модернізації економіки на основі суспільних інтересів та визначати умови їхнього досягнення, враховуючи інтереси економічних агентів.

10. Структурна політика повинна спрямовуватися на вирішення таких завдань: формування сприятливого середовища для розвитку бізнесу і підвищення на цій основі його інформаційної-, інвестиційно-інноваційної мотивації; розвиток і захист економічної конкуренції як стимулів до посилення конкурентних позицій суб'єктів господарювання на основі розвитку інноваційної діяльності та підвищення попиту на інновації; вироблення і реалізація економічних механізмів стимулювання інноваційної активності суб'єктів господарювання, переливу капіталу у розвиток високотехнологічних видів економічної діяльності; запровадження механізмів концентрації ресурсів у точках інноваційно-технологічного прориву – інноваціях, розвиток яких визначатиме технологічне лідерство України у глобалізованому інноваційному просторі; сприяння розвитку інноваційної інфраструктури; вироблення оптимальних варіантів комбінування різних джерел і способів фінансування розвитку інноваційної діяльності за основними етапами інноваційного процесу, забезпечення якомога повнішої комерціалізації інноваційних досягнень, синхронізації відтворювальних й інноваційних процесів; запровадження прогресивних форм взаємодії учасників інноваційної діяльності в процесі реалізації інноваційних проектів та розвитку високотехнологічних видів економічної діяльності; розширення участі агентів національної економіки у процесах інноваційної глобалізації і доступу до світового науково-технологічного потенціалу

АНОТАЦІЯ

Шаповалов О. В., «Реструктуризація національної економіки в умовах цифровізації»,
кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавр зі спеціальності
«051 Економіка» за бакалаврською програмою
«Світова економіка та моделі функціонування господарських систем»,

Кваліфікаційна робота складається з трьох розділів. Об'єкт дослідження – структура суспільного виробництва України, яка склалася на даному історичному етапі розвитку економіки.

У роботі розглядаються теоретичні та практичні аспекти процесу реструктуризації як невід'ємного чинника у розвитку національної економіки та підтримання її конкурентноспроможності в світовому вимірі.

Проаналізовано сутність та форми прояву процесу реструктуризації; історичні передумови виникнення та цілі реструктуризації; досліджено процес реструктуризації у світовій економіці та особливості і проблеми реіндустріалізації економіки України. Запропоновано врахувати під час розробки програми щодо структурних змін в економіці України заходи, що позитивно впливатимуть на розвиток реального сектору та на економічний розвиток вітчизняної економіки в цілому.

Ключові слова: реструктуризація, національна економіка, цифровізація, економічне зростання, сталий розвиток, структурна політика, реіндустріалізація.

ANNOTATION

Shapovalov OV, «Restructuring of the national economy in the context of digitalization»,
qualification work for a bachelor's degree in
«051 Economics» under the bachelor's program
«World Economy and Models of Economic Systems»,
Odessa National Economic University
Odesa, 2022

Qualification work consists of three sections. The object of research is the structure of social production of Ukraine, which has developed at this historical stage of economic development.

The paper considers theoretical and practical aspects of the restructuring process as an integral factor in the development of the national economy and maintaining its competitiveness in the global dimension.

The essence and forms of manifestation of the restructuring process are analyzed; historical preconditions and goals of restructuring; the process of restructuring in the world economy and features and problems of reindustrialization of Ukraine's economy are studied. It is proposed to take into account during the development of the program on structural changes in the economy of Ukraine measures that will have a positive impact on the development of the real sector and the economic development of the domestic economy as a whole.

Key words: restructuring, national economy, digitalization, economic growth, sustainable development, structural policy, reindustrialization.